

POLGÁRI JOG

Szolgáltatások értékaránya visszterhes szerződésnél.

Irta: Ifj. Dr. Szigeti László.

Az érték problémája úgy a filozófiának, mint a közgazdaságtannak egyik legnehezebb problémája. Mi az abszolút érték? Mi az értékelésnek általános érvényű alapja és mértéke? A közgazdaságtudomány filozófiai útvesztőbe téved, mikor a csereértéken kívül, amely mindig természet-szerűleg viszonylagos, a javaknak az abszolút, a más javaktól független használati értékét keresi. Első tekintetre különösnek tűnik fel, hogy a magánjogi rendszerben, ahol az értékelésnek gyakorlati kihatása van, ahol nem maradhatunk az elméleti fejtegetéseknél, hanem ahol dönteni kell a dolgok értéke tekintetében, az értékelés kérdése nem volt centrális fontosságú és élénkebb vitákra okot adó kérdés. A magánjogban leggyakrabban az érték kérdése ott merül fel, ahol természetbeni szolgáltatásról pénzszolgáltatásra átforduló másodlagos kötelemről van szó, ahol dolgoknak és érdekeknek pénzbeli egyenértéke térítendő meg. Elsősorban a szerződésen kívüli kártérítésnél, mely rendszerint pénzben szolgáltatandó, továbbá a szerződésszegés esetén való kártérítésnél, ahol a természetbeni teljesítés helyébe pénzbeli megtérítési kötelezettség lép, gyakorlati az értékelés kérdése. De a magánjog minden ágában előfordul, így pl. az örökösödési jogban a kötelesrész kiszámításánál, a meg nem lévő vagy kivételes esetben nem természetben kiadandó ági vagyonnál, a házassági vagyonyjogban a közszerelemény és a különvagyon megállapításánál stb. Mindezekben az esetekben inkább az értékelés időpontja ad vitákra alkalmat, mint az értékelés mikéntje. Ennek a jelenségnek pedig igen egyszerű oka van: a jog nem keres abszolút értéket, megmarad a dolgok forgalmi, társadalmi értékelésénél, a csereértéknél, illetve a pénzben kifejezett ú. n. forgalmi értéknél. A szubjektív érték figyelembevételének kivételes eseteit most kikapcsolom. Mi már most a dolgok forgalmi értéke, mely rendszerint a magánjogban az érté-

kelés alapja és mértéke? Az a piaci vagy tőzsdei átlag ár vagy ilyenek hiányában az a szokásos ár, amit a dologért vagy jogért adni szoktak. Vagyis az értékelés alapja több a dologra vonatkozólag az értékelés időpontjában létrejött visszterhes szerződésben kikötött, a felek akarátán alapuló, pénzben kifejezett csereérték: az ár. Már ebből is következik, hogy ha a magánjogban az értékelés alapja épen a felek által megállapított értékaránya a szolgáltatásokkal szembenálló ellenszolgáltatásoknak, akkor ha circulus vitiosusba esni nem akarunk, a mérték nem lehet további értékelésnek, felülvizsgálatnak tárgya. Vagyis a visszterhes szerződéseknél a szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékaránya jogilag nem releváns, mert épen az a jogi értékelésnek az alapja, hogy a felek hogy értékelték idegen visszterhes szerződésekben a szolgáltatást a vele szemben álló ellenszolgáltatás által. A magánjogi érték a csereérték, illetve pénzben kifejezve az ár. Ennélfogva az árnak helyessége, a benne foglalt értékelés megtámadása mögöttes abszolút értékmérő hiányában lehetetlen.

Természetesen a csereérték létrejöttének feltétele a felek szerződési autonómiája. A magángazdasági rendszerek, melyeknek egyik történelmileg kialakult válfaja a kapitalizmus, abból az alapvető megfontolásból indulnak ki, hogy a felek önérdéke, nyereségvágya a gazdasági élet legjobb szabályozója, ez ösztökéli a termelőt, hogy olyat és annyit termeljen, ami szükséges, a kereskedőt, hogy ott és annyit vegyen és amott és olyan áron adjon el, ahogy a kereslet és kínálatban kifejezett szükséglet megkívánja, mert ha a szükségletet a legjobban és leggyorsabban tudja kielégíteni, akkor önérdéke, nyereségvágya is kielégítést nyer. A magángazdasági rendszerek abból indulnak ki, hogy a felnőtt, önérdékét védő átlagember józan szerződést fog kötni minden felügyelet és gyámkodás nélkül is és az állam csak ott vállalja és pótolja az egyén érdekeinek képviselőt, ahol az egyén nem teljes szellemi és erkölcsi erői, kiskorúság, elmebetegség, elmeengesség stb. megkívánják.

A magángazdasági rendszer emeltyüje, mozgatója, dinamikája az önérdék, a spekuláció és az ennek kielégítését szolgáló szerződési szabadság. Amint a felek szerződési szabadsága helyébe a bíróság ítélete lép, a magángazdasági rendszer emeltyüje eltörik, a mozgás megáll és a szükségletek nem nyernek kielégítést, a régi gazdasági rend tönkretételével és új gazdasági mozgató erők és rendszer hiányában pangás, fejetlenség, anarchia keletkezik.¹⁾ A szerződési kötelelem és hűség tulajdonképpen nem a kézen-közön, hanem

¹⁾ V. ö. ifj. Dr. Nagy Dezső: A kötelmi szolgáltatások egyensúlya. Polgári Jog 1927. évf. 261. old.

a jövőben teljesítendő ügyleteknél érvényesül és épen azt biztosítja, hogy a szerződő fél nyugodt lehet abban a tekintetben, hogy a viszonyok és értékek változása ellenére a kikötött szolgáltatást a meghatározott ellenszolgáltatás ellenében meg fogja kapni. A szerződési kötelelem épen abban nyilvánul, hogy változatlan feltételek mellett kell teljesítenem, habár az nincs is kedvemre és ha rosszul számítottam is. A felnőtt ember vigyázzon a saját érdekére és viselje elhatározása következményeit. A szerződő feleknek szabad a saját előnyüket keresni a másik fél rovására is. Naturaliter licere contrahentibus se circumvenire. (I. 16. §. 4. D. de minor. 4. 4.)

Fenti fejtegetéseimnek látszólag ellentmondanak egyes jogintézmények, melyek arra mutatnak, hogy a szolgáltatások és ellenszolgáltatások értékviszonyát a szerződés megkötése idejében tekintetbe veszik és hozzá jogkövetkezményeket fűznek. Ezek a *laesio enormis*, az *uzsora* és a *kizsákmányoló ügylet jogi intézményei*. A válságjog kialakulásával kapcsolatban vizsolt két olyan intézmény fejlődött ki, mely a válságjog átmeneti jellegét levetkőzve, újabban a jogirodalomban és a joggyakorlatban, mint állandó alapvető magánjogi elv készül meghonosodni és mindkettő a szolgáltatások és vizsontszolgáltatások értékviszonyában a szerződés megkötése után beállott utólagos értékeltolódások figyelembevételén alapszik: a gazdasági lehetetlenülés és a valorizáció. További vizsgálódásomnak az a tárgya, hogy ezek az intézmények a megállapított és előbb ismertett klasszikus magánjogi elveken változtattak-e és ma már a fenálló jog szerint a szolgáltatások és vizsontszolgáltatások értékviszonya a jog által vizsgálandó és jogi hatásokkal bíró körülmény-e?

Röviden végzek a *laesio enormis* kisebb jelentőségű és a magyar jogban jelenleg nem is érvényes jogi fogalmával. Ez az intézmény késő római jogi és nem klasszikus jogi termék. Kétségtelenül ez az értékaránynak kirívó esetben való figyelembevételén alakul. Szűk körben tisztán a vételnél érvényesült és itt is vizsgálandó volt, hogy nem volt-e ennek az értékaránykülömbiségnek ajándékozási vagy más jogi és gazdasági indoka. A modern jogok érezték, hogy ez az intézmény idegen test a jogrendszerben és azért a modern jogok nem is ismerik. Különben is a forráshelyekből kivehetőleg az értékaránytalanság a csalásnak és megtévesztésnek valami vélelmezett, az előnyben részesülő fél részéről való fennforgása ad okot a szerződés megtámasztására.

Sokkal nagyobb jelentőségű intézmény az *uzsora* intéz-

ménye. Az 1932. évi VI. t.-c.-ben definiált fogalmat véve alapul, lényeges kelléke olyan vagyoni előny szerzése vagy kikötése a szerződő fél vagy harmadik személy javára, amely a saját szolgáltatásának értékét feltűnően aránytalan mértékben meghaladja. Első látszatra tehát ez a szolgáltatások értékviszonyának, habár csak feltűnő esetekben való figyelembevételre, melyhez a törvény az ügylet semmiségét és egyéb jogi következményeket fűz. De nem ez a szolgáltatások értékviszonyában fenálló feltűnő aránytalanság állapítja meg az uzsorát, amint magában ilyen feltűnő aránytalanság, legyen az bármilyen nagymértékű, még nem uzsorás előny. Az uzsora lényege és minősítője az a körülmény, hogy az uzsorás fél ezt az aránytalan előnyt a vele szerződő fél szorult helyzetének, könnyelműségének, értelmi gyengeségének, tapasztalatlanságának, függő helyzetének vagy a nála elfoglalt bizalmi állásának kihasználásával szerezte meg. Ezek a körülmények, melyek lehetővé teszik az uzsorás félnek a másik fél kiméretlen kihasználását, az ú. n. tisztességtelen befolyásolás tényállását alapítják meg. Az uzsora nem más, mint hitelezési feltételeknek tisztességtelen befolyásolással való kikötése. A tisztességtelen befolyásolás annak a prétori elgondolásnak a modern kor finomabb lélektani felfogásához alkalmazott folytatása, melyet a római jog a kényszer és tévedésnek, mint szerződés megtámadására jogosító akarathibának, fellállításával megkezdett. Az ősi római jog szerint „habár ha szabad lettem volna, nem akartam volna, de mégis kényszerítve akartam.” A magángazdasági rendszer a szerződési szabadság elvével áll vagy bukik. Érdeke tehát, hogy a valódi akarat érvényesülése biztosított legyen. Nem beszélek itt akaratszabadságról filozófiai értelemben, csak annyit értek ezalatt, hogy a szerződő fél olyan helyzetben legyen, hogy érdekét józanul mérlegelhesse, megvédhesse, mert a jognak érdeke, hogy a felek gazdaságilag józan szerződéseket kössenek. A tisztességtelen befolyásolás fogalma az akaratilag hibás szerződések körének kitágítása. Az uzsora tehát nem azért uzsora és semmis ügylet, mert a szolgáltatások értékarányában feltűnő különbség van, hanem, mert az előny kikötése a megrövidített fél akarathibás állapotának kihasználásával történt. Mivel az uzsorának feltétele az egyik szolgáltatásnak, az uzsorás szolgáltatásnak előlegezése, kiegészítő enyhébb tényállás a kizsákmányoló ügylet tényállása, melyről részletesebben az uzsoránál előadottak után nem kell szólnom. Csak annyit jegyeznek meg, hogy itt is a lényeg a tisztességtelen befolyásolással való kihasználása a megrövidített fél akaratnyilvánításra csak korlátozottan képes helyzetének és hogy vigyáznunk kell, hogy med-

dig menjünk el a tapasztalatlanság, szorultság, függő helyzet elbírálásánál, mert ha e fogalmakat nagyon lazán kezeljük, kiterjesztőleg értelmezzük, úgy a szerződő felek gazdasági és személyi helyzetének, szellemi erejének különbözősége folytán minden szerződés érvénye kétséges lesz. A kissé kiméletlenül hangzó fentebb idézett római jogi mondásnak, amit szabadon úgy fordítok itt, hogy a feleknek szabad egymással szemben ravaszkodni, megvan az a bölcs lényege, hogy a szellemi és anyagi erők különbözőségében rejlő előnyök kifejtését nem szabad elnyomni, mert éppen ezeknek a tehetségeknek érvényesülése az individualista társadalmi rendnek egyik alapja. Itt említem meg, hogy míg joggyakorlatunk a lélektanilag szubtilisebb tisztességtelen befolyással szemben elegendő érzékkel bír, addig a sokkal durvább és súlyosabb jogtalan fenyegetés és kényszer gyakorlati alkalmazásánál a Mt. 1006. §-ával szemben, mely a fenyegetőnek csak döntő, reábiró tevékenységét kívánja, a kényszert csak a végszükséghez hasonló tényállás mellett látja fenforgónak (közvetlen, súlyos, másképp el nem háritható, az akaratot kizáró fenyegetés).

Láttuk tehát, hogy az uzsora és a kizsákmányoló ügylet az akarathibában szenvedő ügyletek szabályainak kiterjesztése a tisztességtelen befolyásolással létrejött ügyletekre, melyeknek azonban tényállásához tartozik, hogy ennek a tisztességtelen befolyásolásnak az eredménye a szolgáltatás feltűnő aránytalanságában jusson kifejezésre. Ezek a szabályok tehát nem a szerződési szabadság megszorításai, hanem annak védelme az akaratnyilvánítás szabadságának biztosítása által.

Most áttérek azokra a válságjogi intézményekre, melyek a szerződés megkötése után a teljesítésig beálló értékelőtölődásokat veszik figyelembe a szolgáltatások és viszontszolgáltatások értékaránya tekintetében. Ezek a gazdasági lehetetlenülés és a valorizáció jogintézményei. Nem kelene velük bővebben foglalkozni, ha mint válságjogi intézkedések ebben az átmeneti szükség által indokolt keretben megmaradtak volna. De a gazdasági lehetetlenülés bevonult a magánjog általános intézményei közé és bár az alkalmazásnak az a tág köre, mely már-már minden kötelem kötelező erejét és a szerződési szabadságot megsemmisítette és helyébe a bíróság önkényes szerződést pótló konstitutív ítéleti döntését helyezte, az újabb bírói gyakorlatban megszűkkült, mégis mindig veszélyezteteti a jogbiztonságot, mint egyes jogi írók részéről örömmel üdvözölt modern, a szociális jogérzésről tanuskodó új jogi fogalom. A gazdasági lehetetlenülés bevonult a Magánjogi törvénykönyv ja-

vaslatának komoly, évszázadokra szánt szakaszai közé. (Mt. 1150.)

Fentebb említettem már, hogy jogi rendszerünkkel az utólagos értékeltolódások figyelembevételére ellenkezik. Épen ez a szerződési szabadság és a szerződések kötelező erejének próbaköve, hogy „uti lingua nuncupassit, ita jus esto”. A közbeeső értékváltozások nélkül mindegyik fél azt tartozik teljesíteni, amire kötelezte magát, azt az ingatlant ugyanannyi vételárért, akár emelkedik vagy esik az ingatlan értéke, akár emelkedik vagy esik a vételárban számszerűleg kifejezett pénz értéke. A pénz és a papírpénz is névértéke szerint fogadandó el, ha közben a papírpénznek valamely más jószághoz vagy az aranyhoz való értékviszonya csökkent is. Így Windscheid (Pandekten II. kötet 32. oldal, Frankfurt 1882.) szerint, ha a papírpénz törvényes fizetési eszköz, úgy névértékben el kell fogadni, habár a szerződés megkötésekor még aranyértékű volt, közben pedig az aranyvaluta megszűnt. Ha a papírpénz is aranypénz is törvényes fizetési eszköz, kétség esetén a teljesítés papírpénzben történik. Planiol szerint (Traité élémentaire du droit civil 1926. II. k. 151. old.) a teljesítésnek tárgya ugyanaz a dolog, mely a kötelelem tárgya volt és pénzszolgáltatásra nézve megjegyzi, hogy az adós a kikötött pénzmennyiséget névértékben tartozik a teljesítés idejében szolgáltatni, tekintet nélkül arra, hogy mi volt a pénznek a kötelelem keletkezésekor, a szerződés megkötésekor az értéke. A német jogirodalomban, bár mint látni fogjuk, a pandektajogi kitünő irodalom nemzetét a válságjog teljesen megzavarta jogi gondolkodásának tisztaságában, mégis dr. Otto Warneryer 1930. évben megjelent BGB. kommentárjában (I. kötet 149—150. old.) kijelenti, hogy a BGB. a rebus sic stantibus klauzúlát nem ismeri és ezért csak rendkívüli viszonyok mellett akkor léphet közbe, ha a szerződés változatlan teljesítése az adóstól észszerűleg el nem várható és esetenként bírálendő el. Ezzel kapcsolatban említi Warneryer a valorizációt is, tehát válságjogi intézkedésnek tekinti. A pénzszolgáltatásoknál a pénz belső értékében előálló-változásokról, amennyiben a fenti idézetek nem elegendők fejtegetéseim megokolására, még a valorizáció tárgyalásánál fogok beszélni.

Visszatérve a gazdasági lehetetlenülés kérdésére, tudjuk, hogy a gazdasági lehetetlenülés azért menti fel az adóst kötelezettsége teljesítése alól, mert a rendes szerződési kockázatot tetemesen meghaladó mélyreható eltolódás állott be a szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékaránya közt, úgy hogy a szerződés teljesítése esetén a kötele-

zett aránytalan veszteséget szenvedne, míg a másik fél aránytalan nyereséghez jutna. Látszólag az áruoldalon az árúknak mértéktelen áremelkedésében nyilvánult az eltolódás, azonban ez nem felelt meg a való tényeknek, mert egyes behozatali korlátozások esetétől eltekintve, az árak aránytalan emelkedése tulajdonképen a pénz értékének, vásárlóereje rohamos csökkenésének kifejezője volt. Az értékeltolódás tehát látszólag az áruoldalon jelentkezett, tényleg pedig a pénzoldalon állott be. A látszat oka a pénz kényszerárfolyama volt, mely jogilag a pénz belső értékcsökkenésének elismerését kizárta. Tulajdonképen tehát a gazdasági lehetetlenülés a valorizáció úttörője volt, különösen abban a formájában, mikor már nemcsak a kötelezett felmentésére vezetett, hanem az ellenszolgáltatás felemelésével a szerződés fenntartatott. Ebben az alakban kodifikálja a Magánjogi törvénykönyv javaslata is a gazdasági lehetetlenülés fogalmát, amennyiben a bíróság az egyik felet elállásra jogosíthatja fel, de a felek kötelezettségeit kölcsönösen módosíthatja is, tehát a felek által kötött szerződés helyébe az ő ítéletét teszi. A gazdasági lehetetlenülés, mint azt Besnyő Bernát a Grosschmid Glossák II. kötet I. részében megjelent értekezésében is megírja, különösen szerződési kötelezettségeket módosító második formájában rejtett valorizáció. (191. stb. oldal). Lélektanilag teljesen érthetőnek tartom, hogy a gazdasági lehetetlenülésnek a bírói gyakorlatban való érvényesülése megelőzte a valorizációt, mert kevésbé merész lépés, nem érinti a pénz kényszerárfolyamát, a korona = korona álláspontját, mert a pénz értékében beállott változást, mint az áruoldalon beállott értékemelkedést tünteti fel. Válságjogi szempontból, bár az ilyen történetileg kialakult intézményeket nehéz utóbb bírálni, felvetem, vajjon nem lett volna kevésbé káros hatású a magánjog fejlődésére, ha az egész valorizáció intézménye helyett a gazdasági lehetetlenülésnek a második, a szerződést módosítva fentartó formája lett volna általánossá a pénz értékcsökkenésének, az inflációnak idejében.

A gazdasági lehetetlenülést, mint a magánjogi rendszerbe betörő idegen testet, mely jogbizonytalanságra, a szerződési szabadság megsemmisítésére, a bíróság önkényes szerződést hatályon kívül helyező vagy módosító tevékenységére vezet, mindig támadtam. Hivatkozom az előbb már elmondottakra, mely szerint a szerződési szabadság és a magángazdasági rendszer intézményeinek szükségszerű következménye és velejárója az az elv, hogy a szerződés megkötése és teljesítés között a szolgáltatás és ellenszolgáltatásban beálló értékeltolódások figyelembe nem vehe-

tők és a szerződési kockázatot minden nagykorú, önálló jogi cselekvőképességgel bíró fél maga viseli és épen abban nyilvánul a vinculum juris, hogy akkor is teljesíteni kell változatlanul, ha a változott viszonyok folytán az a félre nézve nem is előnyös. Csak Besnyő Bernátnak a Grosschmidglossákban (194. old.) lévő kifejező szavait idézem még: „Az egyszer létrejött obligációnak a regulátora egyáltalában nem az egyik, vagy a másik félnek esetleg folyton változó érdeke, hanem az az érdek, mely az obligációt létesítő alapban, pl. kikötésben stb. megvan rögzítve. Az ez utáni érdekváltozás, az, hogy az egyik vagy másik fél érdeke megszűnt, vagy, hogy az obligációnak eredeti tartalma szerinti teljesítése által esetleg sérelmet szenved, figyelembe nem jöhet Ezen a nyomon haladva, kétségtelen, hogy az a körülmény, hogy az obligáció érvényes létrejötte után az érdekek eltolódnak, hogy a szolgáltatásokban megnyilvánuló érdekek egyensúlya felek hibáján kívül felbillent, hogy ú. n. aránytalanság állt elő, sem a kötelelem megszüntetésére, sem a megváltoztatására alap nem lehet. A magánjog rendszerének alappilléreit, a kötelelem kötelező. voltát veszélyeztetné az ezzel ellenkező rendelkezés.”

Idézem még „A szerződészegési szankciók átalakulása” című, a Polgári Jog 1925. évfolyamának 384. oldalán megjelent cikkemből a következő sorokat: „A gazdasági lehetetlenülés tehát jogi katasztrófális elmélet, feltételez egy elementáris, a viszonyokat földrengésként összeromboló, összekuszáló katasztrófát. Ezért a bíróságok eleinte ezt a jelleget hangsúlyozva ki is mondták, hogy a gazdasági lehetetlenülésre hivatkozni nem lehet, ha a szerződést már a háború alatt kötötték és így a felek a háború hatását számbavehették. Megjegyezzük, hogy a gazdasági lehetetlenülés oka mindig az árú oldalon volt, természetszerűleg fizetni szubjektíve lehetetlen lehetett ugyan, de objektíve nem. A pénzeltértéktelenedés és a valorizáció hiánya folytán a pénzromlás problémája is a gazdasági lehetetlenülés álarcába bujt. Az árak óriási emelkedése rendszerint névleges volt, a pénz elértéktelenedésével és a jogi pénzállandóság fikciójával függött össze.” Miután megállapítom, hogy a valorizáció folytán a gazdasági lehetetlenülés fogalma felesleges, így folytatom: „Ezzel (t. i. a gazdasági lehetetlenüléssel) azután tulajdonképpen a feleknek szerződési autonómiája teljesen megszűnt. A laesio enormis, ennek a modern jogrendszerek által elvetett kivételes jogszabálynak, mely egész individuális, a szabad versenyen, a szerződési szabadságon alapuló jogrendszerünk szellemével ellenkezik; általánosítása ez, annyit jelent különösen ma, amikor a valori-

zálás mértéke a bíróság szabad mérlegelésétől függ, hogy a szerződés csak a felek javaslata, aláíratos folyamodványa és a bíróság nem a szerződés alapján mondja meg, hogy mi a jog, hanem maga határozza meg a szerződés lényegét, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás arányát, ő ruházza fel exequatúrával a felek tervezetét, a felek akarata helyébe az állam akaratát teszi." Végül kiemelem az előálló jogbizonytalanságot, a perek tömegét és azt, hogy „az adósok a bíróságot népjóléti intézménynek kezdik tekinteni, mely őket kötelezettségeik alól méltányosságból és kegyelemből feloldja."

A gazdasági lehetetlenülés tehát válságjogi intézmény, mely valorizációt rejtett magában, a magánjog alapvető elveit megdönti, tehát nincsen helye a magánjog állandó rendszerében és a Magánjogi törvénykönyv javaslatában.

A gazdasági lehetetlenülésről előadottakkal tulajdonképpen leszögeztem azt az álláspontomat, hogy a valorizáció is válságjogi szabály, mert mint a már idézett kijelentések is igazolják, az általános szabály, hogy az utólagos értékeltolódások figyelembe nem vehetők, állnak a pénzszolgáltatásra is, a pénzszolgáltatást is tekintet nélkül a szerződés megkötése és teljesítése között a pénz belső értékében vásárló erejében beállott változásra, névértékben lehet és kell teljesíteni. A pénz értékváltozásának figyelembevételét alátámasztja még a pénz értékállandósági fikciója és ennek jogszabályi biztosítása: a kényszerárfolyam. Nincs itt arra helyem, hogy a pénzelmélet elvi kérdéseit letárgyaljam, ami nélkül pedig a valorizáció helye a magánjogi rendszerben el nem dönthető, utalok ebben a tekintetben az aranypengőről és a külföldi pénznem valorizációjáról szóló cikkeim idevonatkozó részeire. (V. ö. Az aranypengő Polgári Jog 1931. évf. 398. old., Külföldi pénznem valorizációja, Polgári Jog 1932. évf. 176. és 355. old.) Csak két kérdést akarok tisztázni. Az egyik a pénz jogi fogalmával van összefüggésben. Közgazdaságilag pénz lehet valamilyen jószág állami jogszabály nélkül, pusztán szokás útján, bizonyos jószágot általános csereeszköznek, és relativ értékállandóságánál fogva értékmérőnek használnak. A pénz jellegéhez még közgazdaságilag sem elég az általános csereeszközzé válás, a lényeg az értékmérő tulajdonsága, hogy a többi javakat hozzá mérik. Mivel abszolút értékállandó jószág nincs és minden közgazdasági érték relativ, értékmérőt csak úgy lehet teremteni, ha egy jószágot mértéknek veszünk és értékingadozásai ellenére, az értékállandóság fikciójával ruházzuk fel. Ha pl. a méterrúd hosszúsága is állandóan változnék, akkor a mérés lehetetlenné

lenne. A pénz jogilag pénzzé csak akkor lesz, ha jogszabály adja meg neki az értékmérő szerepet, az értékállandóság fikcióját és kötelezővé teszi értékmérő használatát és a pénzjegyeknek a megállapított névértéken való elfogadását tényleges értékingadozására való tekintet nélkül, vagyis kényszerárfolyammal ruházza fel. Nincs pénz kényszerárfolyam nélkül és az az egy-két nem sikerült kivétel, hol ez a kényszerárfolyam változott, nem cáfol rá a tételre, csak változó kényszerárfolyamról volt szó. (Nussbaum szerint „gleitender Nennwert”. I. Das Geld 25—6. old.)

Míg nálunk Almási Antal „A valorizációs törvény magyarázata” című művében törvényünk alapján megállapítja, hogy törvényünk szerint az átértékelés a hitelező részéről kezdeményezhető kötelemváltoztatási jog, mely a felértékelendő pénztartozás tartalmát nagyobbítja, tehát a követeléstől független külön utólagos igény, mely nincs benne az eredeti kötelem tartalmában (15—18. old.), míg a német irodalomban Röth szerint (Die Aufwertung) csak gazdasági okokkal igazolható utólagos bírói beavatkozás, Abraham szerint forradalmi önálló szükségjog, (Juristische Rundschau, 1925. 233. old.), Zacharias (JW. 924. 85. old.), Staedel (JW. 1924., 485. old.), Stoll (JW. 925., 235. old.) és mások szerint a pénz kényszerárfolyamának szokásjogi hatályonkívül helyezése, tehát mind tudatában vannak a valorizáció válságjogi jellegének, mely az alapvető jogi fogalmakkal és a pénz valutajogi kényszerárfolyamával ellenkezik és csak annak időleges féltetéle után valósítható meg, addig úgy Németországban, mint nálunk egyes írók a válságjogi tételektől megfertőzve, igyekeznek ezt a szükségszabályt örvendetes jogi haladásnak, a modern jog vívmányának feltüntetni. Így különösen Oskár Mügel (Das gesamte Aufwertungsrecht 1925. Berlin) című művében azt fejtegeti, hogy a valorizáció nem ellenkezik a pénz törvényes fizetési eszköz jellegével, mert ez csak valutajogi intézkedés, mely csak azt szabja meg, hogy milyen pénzjegyekkel kell fizetni és a magánjogi szabály szabja meg, hogy mennyit kell fizetni és úgy is intézkedhet, hogy az eredeti tartozást névértéke szerint megnagyobbítja. Grosschmid terminológiájára átfordítva talán világosabban, Mügel szerint a valutajogi kényszerárfolyam csak a lerovó pénz nemét és pénzjegyeinek névértékét határozza meg. de nem azt, hogy a kirovó pénznembeli márka azonos értékűnek tekintessék a lerovó pénznembeli márkával, ha azok belső értéke nem egyenlő. Ez a felfogás teljesen téves és csak a téma végig nem gondoltságán alapul. A kényszerárfolyam, a törvényes fizetési eszköz teremtése valutajog ugyan, de

minden téren és elsősorban a magánjogi pénztartozások terén is érvényesül, mert nem igazi törvényes fizetési eszköz, amely csak pl. adótartozásoknál érvényesül és ha a kényszerárfolyam a magánjogi pénztartozásokra nem vonatkozik, az a pénz értékmérő szerepének csaknem teljes hatályon kívül helyezésével egyenlő.¹⁾ A kényszerárfolyam igenis azt akarja elérni, hogy különböző időpontokban, tehát pl. a szerződés kötése és a teljesítés idején a korona belső értékingadozása ellenére ugyanolyan értékű koronának tekintessék, vagyis a kirovó márka, korona a pénz belső értékingadozása ellenére azonos értékűnek tekintessék a lerovó pénzzel,²⁾ tehát a lerovó pénz névérték szerint azonos a kirovó pénznem egységeivel. Ha nem a különböző időpont szerinti értékingadozásokat akarja kikapcsolni, akkor mit jelent a kényszerárfolyam?

Távol áll tőlem, hogy a valorizációnak szükségből, gazdasági célszerűségből, méltányosságból kifejlődött válságjogi, bár törvényrontó gyakorlatát hibáztassam. Mikor a kényszerárfolyam tekintetében az állam nem vonja le a tényleges helyzet következményeit, mikor a pénz névértékének 10.000 részére süllyed és az állam fenntartja a korona = korona fogalmát, akkor a gazdasági és jogi életnek onsgélllyel kell élnie fennmaradása érdekében. Csak az ellen tiltakozom, hogy válságjogi kivételes süségintézkedések a jogrendszerbe diadalmasan, mint modern, a jogfejlődést előmozdító alapelvek vonuljanak be és ott mint idegen méreg bomlasztó, rothasztó hatással legyenek a magánjog egész rendszerére.

A valorizációs azonossági teória,³⁾ mely abból indult ki, hogy a hitelezőnek azt az értéket kell megkapni, amire az adós kötelezte magát, csak helyes célszerűségi, gazdasági indok volt a valorizáció válságintézményének bevezetésére, majd mikor a törvényrontó szokás a kényszerárfolyam félretolásával valorizált, a valorizáció mértékét meghatározó számítási kulcs volt, de nem volt magánjogi jogalap, nem volt jogi érv, sőt mint láttuk, az értékeltelődéseknek figye-

¹⁾ Így Neumeyer: „Wer eine Wertmenge (Geld) in der Währung eines bestimmten Staates zu leisten hat, schuldet sie so, wie das *Verwaltungsrecht* dieses Staates die Währung regelt, in den Geldzeichen, wie er bestimmt, mit dem Annahmezwang, den er mit Ihnen verbindet, zu dem *Nennwert*, den er an den Einheit bnüpft“. (JW. 1928. évf. 142. old.)

²⁾ Grosschmid: „A jószágra, mely nem fizetési eszköz, bárha kötelező számló, nem mondhatnók, hogy valuta. Viszont arra, amely csak fizetési eszköz, holott a kötelező kirovó más, megint nem mondhatnók, hogy valuta“. (Fejezetek, jubileumi kiadás II. kötet 270. old.)

³⁾ A magyar irodalomban lásd különösen Dr. Blau György tanulmányait.

lembe nem vétele magánjogi szabályával, mely elsősorban áll a pénzre, mint értékmérőre, ellenkezett. Ha az állam máskor is ilyen kényszerhelyzet elé fogja állítani a magánjogi gyakorlatot és a gazdasági életet, az valószínűleg megint valamilyen önsegéllyel fog élni, nem tudom, hogy újból valorizáció lesz-e, vagy más, de meg kell állapítani, hogy a valorizáció válságjog volt, mely a magánjogba véglegesen be nem vonulhat és amely a pénz funkciójából nemhogy nem következik, hanem azzal ellenkezik, azt megdönti. Ahol valorizáció van, ott a pénzgazdaság cseregazdasággá sülyedt.

Megállapításom összefoglalva röviden az, hogy a válságjogi fogalmak kikapcsolásával ma is a magánjognak a gazdasági rendszerünk lényegével összefüggő alapelve, hogy a szolgáltatások értékaránya a szerződés megkötésekor és a későbbi értékeltolódások jogilag tekintetbe nem jönnek, ha a szerződés kötések az egyik fél részéről akaratnyilvánítási hibák, korlátozások fenn nem forogtak, ideértve a tisztességtelen befolyásolást is.

Ha ez a rövid és így a témát alaposan ki nem merítő elmefuttatásom arra inti a tisztelt olvasót, hogy saját gondolkodásával is válassza el a magánjog épületének szilárd, stílusos falát a válságjog rikitó, sokszor tetszetős, de időleges mázától — úgy elértem célomat. Az épületek sem állnak örökké, a magánjogi rendszerek is megdőlnék egyszer, de amíg ez a gazdasági rendszer megmarad, amíg magán-gazdaság van és egyéni vállalkozás, amíg szerződési szabadság van, addig az ismertetett alapelvek érvényesek maradnak.

JOGALKOTÁS.

A gazdasági munkaszerződéseken alapuló követelések védelméről.

A mezőgazdasági munkapiac válságos, szervei problémáit: a termelés vérereiben terjeszkedő pangást, munkanélküliséget s a minden munkaalkalomért kifejlődő kétségbeesett verseny károkozásait, e nagy gondoknak a mezőgazdasági munkástömegek nemzeti és gazdasági jelentősége arányában a küzdelmes magyar lét egére rajzolódó árnyait, tulajdonképpen egészen elkerüli az a törvényjavaslat (tj.), amely e sorok írásakor a címünkben foglalt megjelölés alatt azzal a kiragadott, egyedül jelentkező céllal áll életbeléptetés előtt, hogy a *megszolgált gazdasági munkabér, tüzön, vizen és gazdasági földrengésen át való érvé-*